

BİR KALEM, BİR ÂLİM VE BİR DÜNYA

(PROF.DR. SALİCAN CİGİTOV)

Prof. Dr. Ahmet Güngör¹

Özet

Türk dostu, şair, yazar edebiyat eleştirmeni, Salıcan CigıtoV, Türk dünyasının son zamanlarda yetiştirdiği aydın Kırgız aksakalıdır. Yaşadığı dönem sanat ve edebiyatını; geçmiş, günümüz ve gelecek üçgeninde çok yönlü ve çok katmanlı toplumsal olaylar zinciriyle ele alıp değerlendiren, bilimde olduğu üzere özel hayatında da ilkeli ve tutarlı duruşu ve nüktedan kişiliği başlı başına akademik araştırma ve değerlendirmeyi gerektirir.

Edebiyatçılar, öğrencileri Salıcan CigıtoV'un bilimsel kimliğiyle ilgili bir dizi makaleler ve kitaplar yayımlamışlardır. Kadirşinas Türk dostları, adına armağan kitapları yayımlamışlardır.

Bu yazıda da Salıcan CigıtoV'un hayata, sanata ve edebiyata bakışıyla ilgili yaşananlar, tanık olduğumuz hadiseler ve olaylar ışığında mizah yönüne değinilecektir. Kuşkusuz Salıcan CigıtoV'u birkaç makale ve kitaba sığdırmak mümkün değildir. Yetiştirdiği akademisyenlerin, dostlarının gazete, dergilerde yayımlayacağı birçok makale ve bilimsel araştırmalar gelecek Kırgız ve Türk dünyası edebiyatına da ışık tutacaktır.

Edebiyat eleştirmenliği temelli kuramsal değerlendirme ve analizlerin, günümüz Türk dünyası ve özellikle "Türk Devletler Teşkilatı" çatısının altında sıcak bir gündem oluşturacağı beklenmektedir. Bu nedenle Salıcan CigıtoV ve onun gibi edebiyat eleştirmenlerine yönelik araştırma, anı, popüler yazılar önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Salıcan CigıtoV, Elegiya, edebiyat eleştirmeni, İşenbay Abdırzakov, Algaçkı kadamdar

Hayatı, Hayat ve Edebiyata Bakışı

Kırgız ve Türk Dünyası edebiyat alanında eleştirmen, şair, yazar, mütercim, diplomat ve akademisyen kimliğiyle öğrenci, yazar-çizer, entelektüel çevrenin yanısıra sokaktaki sade vatandaşın haklı övgü, takdir, sevgi ve saygısına mazhar Salıcan CigıtoV, Kırgızistan Oş İlinin Özgen İlçesine bağlı Köldük Köyünde dünyaya gelir (1936).

Dedesı ve dayısı "Basmacılar" adıyla damgalanıp SSCB rejiminin tırpanından geçirilip zindanlarda hayatlarını kaybederler. Babası da rejimin kanlı ellerinden kurtulamaz. "Halk Düşmanı" yaftasıyla iki yıl hapis cezasına çarptırılır. Art ardına babası ve annesini

---

¹ Giresun Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, gungorelda@hotmail.com

kaybeder, yetim-öksüz kalır. Çocukluk yılları, anne-baba ve kardeşlerine duyduğu özlemi “Elegiya” adlı şiirinde dile getirir:²

Элегия
(Жаңы варианты)

Уйгу-туйгу шамалдуу күз түнүндө,
Уктай албай кыйналам чоочун үйдө,
Теректери шуулдап шоокум салат
Терезеден калдайган тоо түбүндө

Жалбырактар жабыла үн чыгарып,
Жаны тынбай күйүттүү күү чыгарып,
Шуу-шуу этет качырып уйку кушун,
Шуу-шуу этет көңүлдүн тынчын алып

Шуулдаба, терегим, теректерим,
Шуулдасаң, эсиме келет менин,
Өткөн күндүн өчүңкү элестери,
Өмүрүмдүн өкүттүү белестери.

Шуулдаба, терегим, теректерим,
Шуулдасаң, ыйлагым келет менин...

Тоо койнуна кысылган кыштагымда,
Там-ташы бар түзөңдүн төш жагында
Турар эле шуулдап миң түп терек
Тигип койгон атакем жаш чагында.

Оо, мен анда бактылуу бир баламын,
Оюн, күлкү, көпөлөк- уулаганым,
Уктаганым байкабай калар элем
Угуп жатып теректер шуулдаганын.
Убайымдуу алдейлеп ырдаганын.

Шуулдаба, терегим, теректерим,
Шуулдасаң, ыйлагым келет менин...

Каргадайдан бир өскөн моюндашып
Кайран агам экөөбүз коюндашып
Уктап жатсак, теректер ойготчу эле
Желбиреген жел менен шыбырлашып,
Жашыл көркүн жай гана шуулдатып.

Шуулдаба, терегим, теректерим,
Шуулдасаң, ыйлагым келет менин...

Elegiya (Özlem)
(Yeni Varyantı)

Aran boran esen güz gecesinde,
Uykusuz kıvraniyorum yad ellerde,
Kavakları salınır şugultuyla
Pencereden görünen ulu dağ eteğinde.

Yaprakları ahenk içinde dalgalanır,
Aralıksız hüznü nağmeler döker,
Vuv vuv diyerek derin uykudan alır,
Vuv vuv ederek gönülleri sızlatır.

Esmе kavağım, esmeyin kavaklarım,
Eersen her an aklıma gelir benim,
Mazinin o acı, siteмли hatıraları,
Ömrümün pişmanlık dolu sayfaları.

Esmе kavağım, esmeyin kavaklarım,
Eersen her an aklıma gelir benim...

Dağ koynuna sığınmış kışlağımда,
Balçıktan evleri, ovanın ortasında,
Başlar salınmaya bin nazlı kavak,
Babamın diktiği gençlik çağında.

Hey işte, ben mutlu bir çocuğım,
Oyun oynaş, kelebeğdir kovaladığım
Uyduğumun farkına bile varmazdım,
Dinlerken hışirtisin kavakların,
Korkularımı ninniyle mırıldandığın.

Esmе kavağım, esmeyin kavaklarım,
Eersen her an aklıma gelir benim.

Küçüklükten beri bir can büyümüşüz,
Canım ağabeyimle kucak kucağa,
Uyuyup serilsek kavaklar uyandırırды,
Esen yel ile kolkola dans edip,
Yemyeşil elbisesini havaya savurup.

Esmе kavağım, esmeyin kavaklarım,
Eersen her an aklıma gelir benim.

² Uluslararası Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde görev yaparken Salican Hoca, bu şiirin çevirisini bize vermiştir. Biz de özenle üzerinde çalışıp Türkiye Türkçesine çevirisini yaptık. Ayrıca Kırgız televizyonunda Salican Hocayla yapılan röportajı kaydederek “youtube” kanalımıza aktardık (Prof.Dr. Ahmet Güngör youtube kanalı: Salican Cigitov).

Апам өлүп, андан соң атам ооруп,
Оорусунан оңолбой каза болуп,
Ошондо да теректер шуулдаган
Коштошкондой көрүнөө капа болуп,
Кошок айтып жаткандай созолонуп.

Annem öldü, ardından babam hasta,
Çaresiz illetten hayatını kaybetti,
O zaman da kavaklar hışırdamış,
Vedalaşır gibi hüznle salınmış,
Ağıtlar yakar gibi başını eğmiş.

Шуулдаба, терегим, теректерим,
Шуулдасаң, ыйлагым келет менин...

Esmе kavağım, esmeyin kavaklarım,
Esersen her an aklıma gelir benim.

Өтүп барат бул заман зуулдаган,
Өтүп барат зуулдап улуу заман,
Кайрандарым, а силер жатасыңар
Терек муңун туйбастан шуулдаган.

Ömür geçiyor, son sürat, ardına bakmadan
Hayat bitiyor, eriyor kar gibi zaman.
Canlarım sizlerse uyuyorsunuz,
İnleyen kavağın nağmesin duymadan.

Кадиги жок болсо да бир өлүшүм,
Кайсы күнү өмүрүм түгөнүшүн
Каларга албай жүрөмүн, кайрандарым,
Терек күүсүн эшитип силер үчүн.

Şüphesiz olacak elbet ölümüm,
Hangi gün biteceği ömrümün,
Aldırmadan yaşıyorum canlarım,
Kavağın hüznünü duyup sizler için.

Шуулдаба, терегим, теректерим,
Шуулдасаң, ачышып каректерим
Шуу үшкүрүп ыйлагым келет менин!..

Esmе kavağım, esmeyin kavaklarım
Esersen her an aklıma gelir benim.
Estiğinde ben ağlamak isterim.

1968\1978

Stalin'in acımasız, despot rejiminin aile, akraba ve köylülerine yaptığı zulmün bizzat şahidi Salican Cigitov'un Sovyet edebiyatına karşı alacağı tavır ve tutumun sınırları daha sanat dünyasında boy göstermeden çoktan çizilir.

Köyündeki ilkokuldan mezun olur olmaz 5 no'lu mektebi bitirir (Frunze, 1954). Kırgız Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesine girer. İlkokuldan beri bir tutkuya dönüşen kitap ve edebiyat sevdası üniversite yıllarında daha da artar. Kütüphanelerin gedikli, müdavim öğrencisi olur. Rus, Kırgız, Kazak, Karaçay, Özbek, Türkmen, Azerbaycan edebiyatının yanısıra doğu ve dünya klasiklerini de okur. Şiire ilgi duyar. Şiir ve denemeler yazar.

Daha üniversite dördüncü sınıf öğrencisiyken yakın dostu Kambaralı Bobulov'un edebi eleştirmenlik bölümünde görev yaptığı "Alatoo Dergisi"nde üç dört makalesi yayımlanır. Yazdıkları bu makalelerle edebiyat çevresince tanınır.

Cengiz Aytmatov'un "Betme Bet (Yüzyüze) öyküsü Moskova'daki önemli edebiyat dergilerinden birinde yayımlanmıştır. Sonra Kırgızcası da yayımlanır. Öyküyle ilgili henüz hiç bir edebiyat eleştirmeni yazı yazmamıştır. Salican Cigitov hemen işe koyulur. Öyküde savaştan kaçan İsmail gibi kendi köy ve bölgesinde onlarca İsmail'in dağlara kaçarak saklandığına şahit olmuştur. Öykü bu yönüyle Salican Cigitov'un hayatında canlı, diri ve sürkleyici bir esere dönüşür. Savaş kaçaklarıyla ilgili bilimsel makaleler, öykü, romanlar okur. Kafasındaki soruların cevabını sonunda Ernest Hemingway'in bir sözünde bulur: "Savaş dünyanın başbelası, bahtsızlık ve zorluktur. Ancak bazen böyle felaketlerin doğrudan üzerine gitmek ve savaşmak zorunda kalırız."

Salican Cigitov konuyla ilgili: “...Gazete ve dergilerde bu hikayeyi değerlendiren eleştiri yazıları ya da makaleler çıkmamıştı. Ben bu durumu bir adlaetsizlik olarak görüp “Yüz Yüze” hakkında makale yazmaya başladım.

O dönemde üniversite dördüncü sınıfı bitirmek üzereydim. Benden bir sınıf üstte okuyan, öğrencilik döneminde dahi hikayeleri ve eleştiri makaleleri ile göze çarpmayı başaran en yakın Dostum Kambaralı Bobulov (1936-2003) dördüncü sınıfı bitirir bitirmez “Alatoo Dergisi”nin edebi eleştirmenlik bölümünde işe alınmış, bir yıldan beri hem okuyor, hem de çalışıyordu. Dergi eleştiri makalelerine hasret kaldığından, Kambaralı bana üç dört makale yazdırmış, yayımlatmıştı. Bu makalelerden sonra hem edebiyat muhitinde tanınmıştım ve yine eleştiri amaçlı uzun bir metin yazarak memleketi şaşırtmak niyetindeydim.”³

Üniversiteden mezun olur olmaz Kırgızistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü doktora programına alınır. 1920-30’lu yıllar Kırgız Edebiyatı adlı doktora tezini savunur. Bu tez, gerek Kırgız gerekse SSCB çatısı altındaki -başta Rus edebiyatı olmak üzere- Türk soylu halkların edebiyatının gelişim sürecinin ilk dönemi olması açısından son derece önemli ve kıymetli bir çalışmadır. Salican Cigitov’un hemen hemen tüm dünya edebiyatlarında bilgi birikimi, Türk soylu halkların edebiyatında makbul, hatırı sayılır eleştirmen konumuna gelmesinde sözkonusu doktora çalışması, bilimsel araştırma ve karşılaştırmalı edebiyat analizlerine önemli katkılar sağlar. A. Sadıkov, K. Asanaliyev, S. Baygaziyeve, B. Kerimcanova gibi edebiyatçı, akademisyenlerle yayımladıkları “Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi (Frunze, 1987)” ve 1920’li yıllardan itibaren ilk Kırgız öykülerinin yer aldığı “Algaçkı Kadamdar” (Frunze 1981) adlı eserler, Kırgız edebiyatıyla ilgili araştırma yapan yüksek lisans ve doktora adayları için temel, başvuru kaynağıdır. Akademiye Türkiye’den gelen dil ve edebiyat dergilerini merak ve ilgiyle takip eden de yalnız Salican Hoca’dır.

Türk Dünyasının son dönemlerdeki tek kadın dilci, dilbilimci akademik (Ord. Prof. Dr.) Bübüyna Orozbayeva, Salican Cigitov’la ilgili şu değerlendirmelerde bulunur:

“1965-70’li yıllarda Akademiye Türkiye’den Türk dili, Türk edebiyatı dergileri gelirdi. O zamanlar, Türk diline yönelik çalışmaların sıkıntılı olması bir yana Türk’ten Türk dilinden bahsetmenin zor olduğu dönemlerdi. Bu “bala” gelir: “Ece Türkiye’den gelen dergi ve kitapları bana verin. Okuyup birkaç gün sonra iade ederim’ derdi. Tek ilgi duyan da oydu zaten.”

SSCB’de Türk yazar ve şair deyince Nazım Hikmet, Aziz Nesin ve Yaşar Kemal bilinirdi. Nazım Hikmet’in şiirlerini Kırgızca’ya ilk çeviren de kendisi olmuştur.”⁴

Salican Cigitov, kendini yalnız edebi yazı ve eserlerle sınırlandırmaz. Bu eserlerin yaratıcılarıyla; Başta Cengiz Aytmatov olmak üzere Tügölbay Sıdıkbekov, Aalı Tokombayev, Süyünbay Eraliyev, Mar Bayciyev, Aşım Cakıpbekov gibi usta kalemlerin yanısıra Tölömüş Okeyev gibi dünyaca tanınmış yönetmen ve Süymonkul Çokmorov gibi ressam aktörlerle tanışıp dostluklar kurar.

³Salican Cigitov, Cengiz Aytmatov Edebiyat Meydanında Yeni Yeni Boy Gösterdiğinide..., Cengiz Aytmatov’un Dünyası (Haz.: Orhan Söylemez, Uluslararası Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek, s.14,17)

⁴ Kırgızistan’ın Gülen Yüzü, <http://www.gungorname.com>, 22.11.2021.

Eleştirmen, yazar ve şair Cigitov, “SSCB Eğitim Sistemi” teziyle de 1992 yılında profesör unvanını alır. Yöneticilik, idarecilik, makam-mevki konularını tasvip etmeyip ne kadar uzak durmaya çalışsa da Dil ve Edebiyat Enstitüsü Başkanlığı, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Başdanışmanlığı ve Özbekistan’ın Kırgızistan Büyükelçisi görevlerinde bulunur. Biz Türklerin gönlünü fethettiği yıllar da onun Uluslararası Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi rektör yardımcılığı, enstitü müdürlüğü ve Türkoloji Bölüm başkanlığı yaptığı yıllardır (1996-2006).

Ona göre idarecilik, makam-mevki, dünyevi mal mülk -adı ne olursa olsun- bilimden, bilimsel araştırmalara ayak bağı olmaktan bir şey değildir. Özelleştirme sürecinde kızı Salima, konumu gereği neden özelleştirme girişimlerinin olmadığını sorar. Hoca mizah yollu: ‘Kızım özelleştirme başlamış ve bitmiş. Bize ne yer ne emlak kalmış.’ diyerek geçiştirir.

Cumhurbaşkanı danışmanı olduğu dönemde Askar Akayev’le yaşadığı diyalog siyaset çarkının Kırgızistan ve diğer Türk cumhuriyetlerinde (Türkiye de dahil) nasıl döndüğünü ve ileri görüşlülük, vizyon sahibi danışman akademisyenin “Nasıl olurunu!” izahı açısından dikkate değerdir (Nitekim Askar Akayev ve daha sonrası yönetimlerde yaşanan devrimler, siyasi çalkantılar bunun açık bir göstergesidir).

Salican Hoca A. Akayev’in danışmanıdır. Cumhurbaşkanlığı seçim zamanı yaklaşır. A. Akayev düşüncesini sorar:

- Siz iki dönem Cumhurbaşkanı oldunuz. Kırgızistan demokrasisi tarihine adınızı altın harflerle yazdırmak isterseniz aday olmamanız daha uygundur. Böylece sizin sayenizde Kırgızistan demokrasisi sağlam ve güvenli zeminde yoluna devam eder.

Salican Hoca aradan birkaç gün geçtikten sonra görevinden alınır.

Dünden bugüne Kırgız edebiyatı ve kalem sahiplerine dair yaptığı eleştirilerde çok yönlü, titiz, tarafsız ve bir o kadar da keskindir. Yazar, şair ve kalem erbapları, üç özelliğinden şüphe duymamakla birlikte keskin kaleminden serzeniş, sitemleri vardır. Sert ve keskinliğe rağmen onun doğrular ve gerçekler üzerinden mükemmelliği arayışları karşısında en sonunda şapka çıkarmak zorunda kalırlar. Kırgızların ve tüm dünya edebiyatseverlerin adından saygı ve sevgiyle bahsettiği Cengiz Aytmatov’la yaşadığı ilginç diyalog eleştirmenlikte nasıl bir tavır ve duruş sergilediğini açıkça göstermektedir:

60. Yaş günü anısına hazırlanacak bir armağan kitabına makale yazması için Cengiz Aytmatov bizzat Hocaya haber gönderir.

Salican Hoca ‘peki’ der ve sözünü esirgmeden:

-Övmem gereken yerde överim. Yermem gereken yerde de yererim.

Cengiz Aytmatov’a iletirler. Usta yazar: ‘Peki o halde yazmasın’ diye hocaya cevabını iletir.

Konuyla ilgili bir başka anekdot da kadim dostu İşenbay Abdırzakov⁵’la diyalogları arasında geçer:

---

⁵ İşenbay Abdırzakov iyi bir diplomat, aydın bir insan, siyasette kimseye diyeti olmayan bir devlet adamıdır. Uzun bir dönem Cumhurbaşkanı sekreterliği yapmıştır. Kendisini Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, Ata Manas Salonunda birkaç kez dinleme fırsatı buldum. Osmanlı sonrası Cumhuriyet ve Atatürk’le ilgili

Sakem'in iç dünyası pırl pırl parlayan bir mücevher gibiydi. Geçen yıl vefat eden birinin ölüm yıldönümünün ertesi günü evimin telefonu çaldı. Sakem telefonda: 'Evde misin?' diye sordu. Ben de ona: 'Evde olmasam sana nasıl cevap verebilirim ki!' dedim. O da şakacı kimliğini hemen gösterip: 'Doğru ya. Seni sadece akşamları düğün aşa değil, gündüz düğünlere de davet ediyorlarmış. Eee Kambersiz düğün olmaz derler. Gerçi haber vermeden de gelirdim. Hemen şimdi sana geliyorum.' diyerek kakhaha attı. 'Bak ben daha şimdi yine bir düğüne gidiyordum. İlk kez, böyle önceden haber verip gelmen büyük bir olay. Gel de onu kutlayalım.' dedim.

Geldi. Geçmiş, bugüne dair uzun uzun sohbet ettik. Evet... epey yol almışız bu dünyada. Deminki davet konusu aklıma gelir gelmez: "Moldoke (birbirimize Moldoke diye hitap ederiz) pek çok insan yetmişine merdiven dayadıktan sonra her beş senede bir ziyafet düzenler. Seneye sen de yetmişine geleceksin. Çok insanın çay çorbasını içtin. Onlar da senden bir şeyler bekler. Öğrencilerin de ne zaman Sakem'in doğum gününe gidip eğleneceğiz diye dört gözle bekliyorlardır." dedim.

"Hah hah haa!" diye kakhahasını yine attı. Sonra: "Tamam anladım Moldoke, anladım... Maalesef herkesin hevesi kursağında kalacak. Başıma iş açma. Bu dünyaya kendi isteğimizle gelmediğimiz gibi ele avuca gelir bir iş yapmadan yetmiş merdiven dayadık. Bunu sanki müjdeler gibi herkesi toplayıp söz vermek ne kadar saçma ve anlamsız yahu! Gelenler, senin gönlünü almak için birbirlerinin söyledikleri güzel sözleri tekrar ederler. Sen de Noel Baba'yı gören çocuklar gibi sevinirken kafası çalışan insanlar bunu görse ne der? Oysa ben ne halkını kurtaran bir kahraman, ne yol gösteren bir klavuzum..." diyerek bu zamana kadar Kırgız edebiyatı ve halkına yaptığı bilimsel katkılarını bir kenara bırakarak mütevaziliğini gösterdi.

Maalesef kader karşısında hepimiz güçsüzüz. Bugün Sakem'in kırkı (ölümünün kırkinci günü).

Daha önce de bahsettiğim gibi. Sakem'in içi dışı bir, cam gibi parıldaayan bir mücevherdi. Özellikle onun şiirleri muhteşem. 'Hışıldama ağacım, ağaçlarım' şiiri Salican'ın gönlünden mısra mısra dökülmüştür. Okuyan insanın tüm benliğini garip bir yalnızlık, kimsesizlik ve hüznün kaplar. Gözyaşlarınıza hakim olamazsınız.

Sakem aynı zamanda tercüme işleriyle de meşgul oldu. Özellikle dört elle Türk şair Nazım Hikmet'in şiirlerini Kırgızca'ya çevirmek için Moskova'dan Rusça-Türkçe sözlükler ve Bulgaristan'da yayımlanan külliyatını Sakem'e getirmiştım. Kendisi de bazı kitaplarını bulmuş. Uzun zaman Nazım'ın şiirlerinin çevirisiyle meşgul oldu.

Rusça ve Kırgızca çevirilerini karşılaştırdığımda nedendir Kırgızcasını çok sanatkarane buluyordum. Bana göre muhteşem bir çeviriydi. Kendisini tebrik etmeye kalktığımda: 'Yok Moldoke! Yine çevirisinde biraz eksiklikler var.' derdi. Sakem'in nereden duyduğunu bilmiyorum şu sözü beni etkilemiştir.

---

değerlendirmeleri son derece ilgi çekici, çarpıcı ve düşündürücüdür. Atatürk'ün yaptığı reformların Türkiye için neden gerektiği ve sonuçlarının Rusya, Türk Cumhuriyetleri ve dünya için ne ifade ettiği konusundaki görüşleri bizler için çok farklı ve etkileyici olmuştur. Kırgızistan'da siyaset, eğitim ve bilim alanında yapılacak çalışmaların yol haritasını da yaptığı konuşmalarda sık sık dile getirmiştir.

'Atatürk bile Hikmet'in şiirini okuduğunda gözleri yaşarmış ve demiş ki "Keşke bu adam bizimle birlikte olsaydı, ne yazık ki komünist olmuş..."

Eğer Salican hep şiir üzerine yoğunlaşsaydı Kırgızca'yı zenginleştiren, kendini geliştiren ve şiir sanatına katkı sağlayan nadir şairlerden biri olurdu. Sakem, daha gençliğinin ilk çağlarında sanat ve edebiyata yatkın yetenekli kişiliğini ve öğretmenlik vasfını yazdıkları bilimsel makalelerle göstermeye başladı.

Hangi yıl... hatırlamıyorum. Turgun Moldobayev, Colon Mamitov ile Aslanbab'a sonra da Sarı Çelek'e gitmiştik. Yolculukta hakkında konuşmadığımız sanatçı ve edebiyatçı kalmadı. Barpi, Cenicok, Komuzcu Niyazalı... Günümüz şairlerinden söz etmeye başladığımızda Colon'un: "Şairlikte Salican Bey'in üzerine kimseyi tanımıyorum. Çok akıllı ve yeteneğinin zirvesinde..." sözü bugünkü gibi hala kulaklarımdadır.

Sakem'in öykü denemeleri de oldu. Bilimle daha erken tanışıp meşgul olmaya başladı. Ben ona: "Sen yalnız edebiyatla haşır neşir olsaydın ulu bir klasik olurdu. Bilimle meşgul olursan edebiyata da zamanın kalmaz." deyince o da bana şu cevabı verdi.

"Hey Mollacığım. Uzun süre yurt dışında kaldığın için bu ülkenin gerçeklerinden uzak kaldın. Günümüz Kırgız toplumunda kimler çok? Uzman, aydın ya da mühendis değil, şair çok. Çoğu emekçi sanatçı (devlet sanatçısı) ödülünü almış, göğüsleri nişan ve madalyalarla dolu... Özel statüye sahip 'şımarık' insanlar. Yazdıkları her bir satır için telif ücreti alırlar. Kitapları cilt cilt basılır. Geçim derdi, sıkıntısı çekmezler. Eleştirmen olduktan sonra düşmanın dostundan daha çok oluyormuş. Bizim şairlere gerçeği söylersen hemen küserler. Çünkü herkes kendini Kaf Dağının zirvesinde zannediyor. Onların Tanrı'nın bahşettiği kanatları olmadıkça bin kez eleştiren de uçuramazsın. Eleştirmenlik bambaşka bir şey. Bir şair ya da yazar olarak kolay kazanmak için o 'şımarıklar' gibi olmak lazım. Hükümet ve partinin siyasetini övüp ideolojilerine uygun bir şeyler yazmadığında ya da her bayram gazetelerde şiirlerin yazılmadığı sürece elbette sana değer vermezler. Ben fakirim ama öyle bir şey yapamam. El emeği, göz nuru döktüğün kitabını yayımlamak için tanış, tanıdık bulup ağırlayarak gönül almak lazım. Bir nevi ona mahkûm oluyorsun. Ben bunu da yapamam. Günümüzde alın teri döküp maaşınla geçinmekten başka çaren yok. En azından özgürce kendi fikrini söyleyebiliyorsun. Bu sayede yönetmenlerle bile arkadaş oldum." dedi.

Bilimler Akademisinde çalışırken bir anısını da şöyle anlatmıştı:

Bana herkes soruyor. "Akademide iş çok mu?" diye. Ben de: "Yok yahu, keyif çatıyoruz. Öğleye kadar oturuyor, öğleden sonra masanın üstüne şapkamı bırakıp gidiyorum. Herkes dışarı daha yeni çıktığını sanıyor. Akşam gelip şapkamı alıp gidiyorum diyerek hafiften zülfü yare dokundum. Bunu birileri hemen parti komitesi sekreterliğine uçurmuş. Bir gün şehir parti komitesi sekreterliğine beni çağırdılar. Sekreter Karıbek Moldobayev, akademi temsilcileriyle toplantı yapıyormuş. Tarla ve arazilerde ekili buğdayın israf edilmeden toplanması için akademiden eleman talebinde bulunur. Akademi temsilcisi: "Bilimsel çalışmalarımızı tamamlamak için zamana ihtiyacımız var. Bizi mazur görünüz!" diye ricada bulunur. Moldobayev ipe un serdiklerini hemen anlar. "Akademi keyif çatılan bir yermiş. Bunu Salican Cigitov söylüyor. O yalan söylemez. Ben ona inanıyorum. Hiç kimseye izin vermeyin. Özellikle akademiye!" diyerek kestirip atmış.

Tarih Enstitüsünün Başkanı bana ters ters bakıp: "Hey Salican! Senin akademide keyfin yerindeyse bunu herkese ilan etmek zorunda mısın? Bak şimdi hepimiz eşekler gibi

çalışacağız. Kına yak!” deyiverdi. Ne diyeceğimi şaşırdım. “Affedersiniz, akademimizin bu sırrını kimseye söylememem gerektiğini unutmuşum. Şeytan kanıma girdi. Birden ağızımdan çıkıvermiş. Ama ben demiştim. Bu ülkede çalışan sadece zavallı bürokrat ve bakanlar diye. Bizse zevk-ü safa sürüyoruz... dediğimde çok güldü. “Ah Salican! Yine taşı gediğine koydun ya! Seninle laf yarıştıracak şu âlemde kimse yok. Hadi öyleyse benim odaya gidip satranç oynayalım seninle” dedi. Odasına gittik ve satranç oynamaya başladık. Onu yendim. Bana şaşkın şaşkın bakıp: “Ayıp olmuyor mu?” dedi. Ben de: “Tabi ya. Ben de onun için yendim ya sizi.” dedim. Sabahtan akşama kadar çalışan insanın satranç oynamaya hiç vakti olmaz, pratik yapamaz. Bense sizler gibi çalışmıyorum. Her gün satranç oynuyorum. Eğer siz yenseydiniz herkes yanlış anlardı” dediğimde oradakilerin hepsi bıyık altından gülüştiler.

Romantik şair dostum artık pragmatik bir bilim adamı oldu. Doğru bir iş yaptığını şimdi daha iyi anlıyorum. Kırgızların tarihi, dünyaya bakışı; bir bakıma edebiyatla ilintilidir. Ulusal edebiyatımızın temelini gelenek ve yenilikler açısından ele aldığımızda yazınsal bir yapıt; toplumun ruh, düşünce düzeyi, entelektüel ve kültürel donanımının açık bir yansımasıdır. Bütün bunların analizi ancak ve ancak bilim ve bilgiyle olur.

Salican bu yolda emin adımlarla ilerleyip edebiyatın ulaştığı en yüksek zirveye çıkabilmiştir. Edebiyatın ilgi alanına giren her alan Salican Cigitov’un sahasına girmiş demektir. Sürekli okur. Okuyamadığı kitap ve kaynakları da devamlı başka insanlardan sorup soruşturup öğrenirdi. Toplumu toplum, insanı da insan yapan değer ve sistemler üzerine devamlı kafa yorardı. Algılama, anlama, sorgulama, analiz ve yorumlama safhasındaki en son değerlendirmeleri, diğer insanlardan farklı ve son derece şaşırtıcıydı. Bana göre o, hiçbir zaman dogmanın kurbanı olmadı. Önceden kabul edip benimsediklerini zamanın gerçeklerine, mantığına uygun düşmediğinde reddetmesini de biliyordu. Başkalarına ters gelen yenilikleri de akıl süzgecinden geçirerek benimseyip fikir dünyasında sentezini yapabiliyordu. Geleneksel olanla yeni olan; Salican’ın en önemli sorunlarından biriydi.

“Evet doğru! Bunlara layık gençlik mi var? Küçükler büyüklere bakarak büyür.” dediğimde: “Hayır onlar zaten var. Aha ülkenin Güneyi... Günümüzde Güneyliler... Ülke standardını yakaladıkça buradakilerin bakış açısını da iyi anlamak gerek. Bu durumdan ben de memnun değilim. Tanıdık, eş dost sayesinde makam mevki kapma yarışı... Okumuş, görmüş yüksek tahsilli Güneyli gençler çok. Onları da memleket olarak iyi değerlendirmeliyiz. Üzücü olan bir kadro siyasetini hâlâ meşru zemine oturtabilmiş değiliz. Güneyli Kuzeyli meselesinin temelinde de bu var. İşini layıkıyla yapan, adalet çizgisinden ayrılmayan birinden kim şikâyet edebilir ki! İşte Razzakov... hala halkın dilinden düşmüyor. Hep hayırla yâd ediliyor. O halkı hiçbir şekilde boy soy ve bölgesel kimlik açısından ayırmadı. İşini doğru dürüst yapanları hep destekledi, arkasında oldu.”

Bu sözlerini destekleyen birkaç cümle de ben söyledim. Razzakov’dan çok söz ediyoruz. En önemli özelliği adalet, hak ve hukuku gözetten bir devlet adamı olmasıdır. O, Kırgız toplumu dışında büyüyen biri. Feodal yapı ve akrabalık psikolojisinden uzaktır. Yetim olduğu için bir makam, mevkiye geldiğinde kendisinden bir şeyler isteyen, beklentisi olan kimi kimsesi yoktu. Bu nedenle dişi turnağıyla çalışıp devletin en üst makamlarına gelmiş, yalnız kendine ve adaletli çalışan insanlara güvenmiştir. Bu tip insanların diyeti yoktur. Doğal sonucu olarak herkese adil davranmış ve adaletli bir yönetici olmuştur.

İşte dilinden hiç düşürmediğin Atatürk, halkının sırat köprüsünde var veya yok olma imtihanını verdiği bir zamanda malını, canını her şeyini halkına adamıştır.

Razzakov da halkının siyaset, kültür, bilim ve sanat alanında yanlış giden meseleleri önce tespit etmiş ve daha sonra çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Olaya dışarıdan bakabilmek, problemlerin tespit ve çözümüne yönelik birçok avantaj sağlar. Razzakov da bu avantajları halkının lehine iyi değerlendirmiştir.

Salican: “Tebrik ederim. Bu düşüncelerini yazıya dönüştürmenin zamanı gelmedi mi?” diyerek bana serzenişte bulundu.

Söylemiş olduğu gerçeğin acı bir gerçek olduğunu ve çoğu zaman dinleyenlerin de hoşuna gitmediğini bilir: “Konuşurken biraz dikkatli olamaz mısın?” diye ikaz ederdim.

“Ya Mollacığım birkaç sene diplomat olunca kılı kırk yarmaya başlamışsın. Bizde imalı, kibarca söylenen söz kulak ardı edilir. Acı gerçeği söylersen bir şey yok. Kırgız elitlerinin gözleri enselerinde... küsüyorlar bana!” dedi.

Sakem laf kalabalığı olan tartışmalara girmezdi. Monolog yapar gibi görüşlerini tane tane sıralardı. Kimi zaman konuşma arasında ünlü kahkahasını atar ve sonuç ifadesini bir formülle bitirirdi.⁶

Salican Cigitov’un edebiyat eleştirmenliği, yazarlık ve şairlik yönü hakkında -başta yetiştirdikleri akademisyen öğrencileri tarafından olmak üzere (Akademik Abdıgani Erkebayev vd.)- çok sayıda yazılar yazılmıştır. Orhan Söylemez’in baş redaktörlüğünde Uluslararası Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi yayınlarından “Salican Cigitov’un Dünyası” adlı kitap yayımlanmıştır. Bu eserde Kırgız akademisyenler, Türkiye’den öğrencileri Kemal Göz, Halit Aşlar vd. bilim adamlarının yazıları yer almaktadır.

Hocanın bilimsel kimliğiyle beraber yardımseverlik, karşılıksız, katışıksız Türk ve Türkiye sevgisi, samimi ve içten duruşu, dünya görüşü, mizah gücü ve nüktedanlığıyla ilgili bizzat yaşadığımız ve şahit olduğumuz anıları burada dile getirmekte yarar görüyoruz:

Yıl 1996. Kırgızistan’ın Ankara Büyükelçiliği... Sovyetler Birliğinin en büyük sinema yönetmenlerinden biriyle tanışıp sohbetine katılmak benim için büyük bir onur... Tölömüş Okeyev, yoğun işleri arasında Türkçe öğrenmeye de gayret gösteriyor. Nüktedan, şakacı, aydın bir dünya insanı.⁷

Haftada bir gün mesai bitiminde elçiliğe uğrayarak kendilerine Türkçe dersi veriyorum.

Ders arasında Cengiz Aytmatov’u, diğer Kırgız yazarları ve sinema dünyasından sanatçıları, yönetmenleri sorardım. Bir de hep merak ettiğim Muhtar Awezov’u... Onu iyi tanıdığını, 1960’lı yıllarda Almatı’da, Bişkek’te sinema kültür festivallerinde karşılaştıklarını, sohbet ettiklerini dile getirdi.

Kendisinin filme aldığı ‘Kökserek’ adlı öykü de Muhtar Awezov’un eseri...

Bir gün sohbet esnasında Bişkek’te açılacak olan Manas Üniversitesinde görev almak ve doktora yapmak istediğimi ifade ettim. Tez konularının planlarını değerli dostum Prof. Dr. Mehman Musaoğlu’yla hazırlamıştık. ‘Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Atasözleri ve

⁶ İşenbay Abdırazzakov, Sakemin İç Dünyası, Bişkek Times, 17.03. 2006. Ayrıca bkz., gungorname.com

⁷ Kırgızistan’ın Gülen Yüzü-I, http:www. gungorname.com

Deyimler' ya da "Kırgızlara Türkiye Türkçesinin Öğretimi" konularından birini tercih edecektim.

Oraya gittiğimde iki kişiyle tanışmam gerektiğini söyledi. Biri Salıcan Cigitov, diğeri de Hüseyin Karasayev...

Hüseyin Karasayev'in adını, yazmış olduğu "Nakıl Sözdör" adlı eserinden biliyordum. Salıcan Cigitov'un adını ise ilk kez duyuyordum.

1997 yılının ağustos ayında aile ziyareti için Kırgızistan'a gittik. Manas Üniversitesi henüz öğretime başlamamıştı. A.Ü. TÖMER tarafından çıkarılan Türk Lehçeleri ve Edebiyatı dergisinde Manas Üniversitesini tanıtmak için Tınçtık Caddesindeki üniversite binasına gittim. Binada tadilat yapılıyordu. Üçüncü katındaki bir odada Rektör Prof. Dr. Karıbek Moldobayev, rektör vekili Prof. Dr. Arif Çağlar ve Rektör Yardımcısı Salıcan Cigitov'la karşılaştım. Üniversitenin tanıtımına yönelik bir haber yapmanın henüz erken olduğunu söylediler. Salıcan Hocayla tanışır tanışmaz şaka ve esprilerin ardı arkası kesilmedi. İçten ve samimi... Bendeki ilk izlenim, akademisyen kimliğinden ziyade halk arasından çıkıp gelen nüktedan kişiliği...

Üniversite eğitim öğretim faaliyetine başladıktan sonra verilen bir resepsiyona Tölömüş Bey de gelmişti (1999). Kendisiyle ayaküstü sohbet ederken Salıcan Hocayı gördü. Onu görür görmez seslendi. Salıcan Hoca sesin sahibini aramak üzere arkasına döndü. Kadim dostu karşısında Japonlar gibi iki büklüm olup önünde eğilmeye başladı. Tölömüş Bey de aynı şekilde onu selamladı. Kucaklaştılar. Mesleklerinin zirvesinde iki aksakalın çocuksu davranışları ve selamlaşmaları beni şaşırtmış ve etkilemişti.

Şimdi iki kadim dost berzah aleminde...

Türkiye'den gelen biz akademisyen, memur ve öğrenciler; Salıcan Hocayı yakından tanıdıkça onun babacan, yardımsever ve şakacı kişiliğini daha iyi anlamaya başladık. Çok iyi bir bilim adamlığının yanı sıra gönül adamı olduğunu da... O bizim rektör yardımcımız, danışmanımız, kılavuz ve rehberimizdi.

İnsanın olduğu yerde elbette problem vardır. Karakollara düşen öğrenci ve Türk vatandaşlarının imdadına yetişen, ev sahipleriyle ilgili sorunları çözen, gece gündüz koşan, koşturan bir hocamız, ağabeyimiz vardı.

Hocayla ilgili Türk hocaların, öğrencilerin birçok anısı vardır:

***

Bilimler Akademisinde ünlü Kırgız dilci Kasım Tınıstanov'u anma programı düzenlenecektir. Hoca, beni ve Muhittin Gümüş'ü davet etti. Biz de kabul edip peşine takıldık...

Akademinin büyükçe bir salonunda kürsüye çıkan akademisyenler, Kasım Tınıstanov'la ilgili art arda konuşmalar yaptılar. Bu arada kürsüye çıkan seksen yaşlarında Tatar ecemiz Kırgızca konuşmaya başladı. Enerjik ve heyecan dolu konuşması hepimiz etkilemişti. Toplantı bitmiş, katılımcılar bir bir salondan çıkmaya başlamıştı. Salıcan Hoca hem çıkış kapısına doğru yürüyor, hem de gördüğü, tanıdığı kişilerle sohbet ediyordu. Biz de onu takip ediyorduk. Bu arada önünde giden Tatar Eceye doğru yöneldi. Hızlı adımlarla yaklaşır Ece'yle konuşmaya başladı:

-Ece beni tanıdınız mı?

-Yok evladım, çıkaramadım.

-Ben Salican Cigitov. İlkokuldan öğrenciniz. Bize ateizm derslerine geliyordunuz... Tatar Ecemiz bir şeyler hatırlar gibi oldu. Sonra sakın bir tonla:

-Evet hatırladım çocuğum. Şimdi *namaz okuyorum*.

Hoca böyle bir fırsatı kaçırmı mı hiç? Bunu duyar duymaz kahkahayı bastı...

***

Bir gün trolleybüse biner. Akademiden tanıdığı biri oturduğu yerin yanındaki boş koltuğa oturması için işaret eder. Hoca ona döner:

-Gerek yok. İkimizin ayakta durmasıyla oturması arasında bir fark yok.

Salican Hoca kısa boyludur.

Otobüstekiler ince espriyi anlamışlardır. Gülüşmeye başlarlar. Çünkü diğer hoca da kısa boyludur. Hoca, Salican Hoca'ya sitemkâr tavırla:

-Salicaaan! Salicaaan! Kendi adına konuş!

***

Doktora adayı bir Kırgız bayanın akademide savunması vardır. Konusu, insan vücut ve organlarıyla ilgili leksikolojik unsurlardır.

Bayan, kürsüye gelir. Doktora teziyle ilgili yaklaşık kırk dakikalık bir konuşma yapar. Sorular bölümüne geçildiğinde Salican Hoca el kaldırır ve sorusunu sorar:

“Kızım tez konun çok ilginç. Peki sana şunu sormak istiyorum. Vücudumuzdaki organlarımızın tamamıyla ilgili çalışma yaptığına emin misin?” der ve ardından kahkahayı patlatır.

Jüri ve dinleyiciler arasında da gülüşmeler duyulur.

***

Salican Hocaya tatil döneminde Türkiye'ye gideceğimi, arzu ettiği bir şey varsa getirebileceğimi söyledim.

-Mina Urgan'ın 'Bir Dinazorun Anıları' adlı kitabını getirirsen sevinirim dedi.

O kitabı okumuştum. Benim için de ilginç bir kitaptı. Kırgız bir edebiyatçı ve edebiyat eleştirmeninin niçin o kitabı ısrarla istemesine bir anlam verememiştim.

- Çünkü o kadın yalana, dolana sapmadan her şeyi bütün çıplaklığıyla yazıyor. Yazdıkları bana gerçekçi geldi.

Hoca bilimde, edebiyatta ve gerçek hayatta hep doğru ve hakikatin peşinden koştu.

***

Hocanın son zamanları... Rahatsızlığı günden güne artmaktadır. Arkadaşlarımla birkaç kez ziyaretine gitmek istedim. Rehavetten mi yoksa tembellikten mi hocanın bir türlü ziyaretine gidemedik.

Bir gün bir Kırgız dostumuzun taksisine bindiğimizde Salıcan Hoca'dan bahsettik. Kendisini ziyaret edemediğimizi, bunun bizim için büyük bir ayıp olduğunu söylerken taksici dostumuz araya girdi.

-Ahmet Bayke! Vakit kaybetmeden bir an önce ziyaretine gidin! Salıcan Hocayı çok iyi tanırım. 1974'ten beri Bişkek'teki düğünlerde konuşmalar yapardı: "Türklerde falanca yazar, şair var. Şöyle eserler, böyle eserler vermiştir..."

Türk şairlerin şiirlerini Türkçe sonra Kırgızca okurdu. Türk dili ve edebiyatından, edebiyatçısından söz ederken bazen düşündürür, bazen güldürürdü... Biz de ilgiyle dinlerdik. Kırgız insanı, Türk dili ve edebiyatından biraz da olsa haberdarsa onun sayesinde. Hoca saygı ve sevgiyi hak eden biri!

Geç kalmıştık. Ziyaret ediyoruz, edeceğimiz derken hoca bu dünyadan göçtü. Tügölbay Sıdıkbekov gibi, Hüseyin Karasayev gibi...

Sonuç:

Salıcan Hoca, Türkiye'den gelen öğrenci, memur, okutman ya da profesör hiçbirini ayırt etmeden samimi, dostane ve babacan tavırla kucaklayıp sarmalamıştır. Hiçbir karşılık beklemeden... Yüksek lisans ve doktora yapan Türk öğrencilere kendi kütüphanesi ya da başka kütüphanelerden kitaplar taşımıştır. Muzaffer Ürekli, Muhittin Gümüş gibi hocalarla arkadaşlık, sırdaşlık etmiştir. Öğrenci, memur ya da öğretim elemanı odaklı sorunları iki ülkenin diplomasi ve siyasetine zarar vermesi durumunda Türk akademisyen dostlarıyla danışıp konuşarak meseleleri halletme yoluna gitmiştir. Akraba, akran demeden, kayırma yapmadan alanında uzman Kırgız hocaları üniversiteye davet etmiştir.

Salıcan Hoca, Türklerle, Kırgız-Türk üniversitesinde çalışmaktan her zaman memnun kalmıştır. Biz Türklerin de Kırgızlardan farkımız olmadığını erken fark ederek... Kırgızistan'ın haritada yerinden bihaber, Türklerle soy sop bağına bilmeden gelerek üniversitenin öğretim dilini Kırgızca-Türkçe olmaktan çıkarıp İngilizceye bağlamaya çalışanlar... Bulunduğu ülkenin kültür, geleneğine uyum sağlamak yerine yabancı ve duyarsız kalmakta ısrar edenler... Yazdığı birkaç İngilizce makaleyle kendini allame-i cihan sanıp oradaki akademisyenleri hakir görmeye çalışanlar...

Oysa üniversite ilköğretim yılına başladığından itibaren uzaya giden roketlerin kalkış esnasındaki basınç ve itme gücüyle ilgili matematik denklem kuramlarını yazan Prof. Dr. Ramiz Rafetov vardır. Ayda bir Rusça makaleleri İngilizceye çevrilerek ABD'de bilim dünyasının en hatırı sayılır dergilerinde yayını çıkan Prof. Dr. Avıt Asanov vardır. "Hocam şu makaleniz uluslararası şu dergide yayımlanmış." denildiğinde Avıt Hoca geçiştirir mahiyette "Ya öyle mi?" diye umursamaz.

Salıcan Hoca bütün bu nahoşluk ve nâdânlıklara rağmen Türklerle çalışmaya, fakülte koridorlarında attığı şen kakhaha, şaka ve esprileriyle hayata renk katmaya son nefesine kadar devam etmiştir. Ardından bize her okuduğumuz ve her dinlediğimizde tatlı, hoş ve güler yüzlü bir "**Salıcan Cigitov Masalı**" bırakmıştır. Şüphesiz biz Türklerin sonraki dönemde yarattığımız "Şaytan Toyu!" Hocanın kendi masalında görmek istediği en son hadisedir.

Hasta yatağındaiken dostlarına, sevdiklerine gülmeyi, gülümsemeyi ihmal etmedi. Çalışmayı da...

Dosdođru, ilkeli duruşuyla bir akademisyenin *bilgi, bilgelik* ve *hoşgörüyü* bir aba gibi sırtına giyip nasıl taşıması gerektiğini öğretti.

Ne mutlu bilgi ve bilgeliğın ardından koşanlara!..

Kaynaklar:

1.Salican Cigitov, *Cengiz Aytmatov Edebiyat Meydanında Yeni Yeni Boy Gösterdiğinde* (Aktaran: Ayhan Çelikbay), Cengiz Aytmatov'un Dünyası, Yay. Haz. Orhan Söylemez, Uluslararası Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yayınları:57, Bişkek, 2004

2. Salican Cigitov, *Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, Ankara, 2006

3.Kemal Göz, Halit Aşlar, *Ünlü Kırgız Eleştirmen Salican Cigitov'un İlmi Kişiliği ve Makalelerine Bir Bakış*, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, Bişkek, 2018

4. Kırgızistan'ın Gülen Yüzü, <http://www.gungorname.com>, 22.11.2021.

5. İşenbay Abdırazzakov, Sakemin İç Dünyası, Bişkek Times, 17.03. 2006. Ayrıca bkz., <http://www.gungorname.com>

6. Kırgızistan'ın Gülen Yüzü-I, <http://www.gungorname.com>

7. İşenbay Abdırazzakov, *Sakemin İç Dünyası*, Bişkek Times, 17.03. 2006.